

Energetinio saugumo suvokimas: neinformuotų racionalių veikėjų tipai

VYLIUS LEONAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas, Sociologijos katedra, Jonavos g. 66-306, LT-44191 Kaunas
El. paštas v.leonavicius@smf.vdu.lt

DAINIUS GENYS

Vytauto Didžiojo universitetas, Energetinio saugumo tyrimų centras, Vileikos g. 8-227, LT-44404 Kaunas
El. paštas d.genys@estc.vdu.lt

Racionalaus pasirinkimo suvokimas leidžia analitiškai sumodeliuoti ne tik sociodemografinius ir motyvacinius asmenų pasirinkimo veiksnius, bet juos susieti su makrolygmens socialiniais pokyčiais. Žvelgiant sociologiškai, energetinis saugumas yra visuomenės ir jos atskirų grupių rizikos suvokimo pasekmė, todėl racionalaus pasirinkimo teorija šiuo atveju gali padėti tipologizuoti racionalų veikėjų energetinio saugumo suvokimo atžvilgiu. Remiantis visuomenės nuomonės apklausa (N = 2002), išskiriami mažai apie energetikos politiką žinančio socialinio veikėjo energetinio saugumo suvokimo tipai ir jų ryšys su įvairiais sociodemografiniais (amžius, pajamos, išsilavinimas, gyvenamoji vieta) rodikliais.

Raktažodžiai: energetinis saugumas, racionalus pasirinkimas, energijos kaina, energetinis savarankiškumas

---

ĮVADAS

Energetinis saugumas (toliau – ENSA) užima svarbią vietą bendrojoje saugumo klausimų hierarchijoje (Stirling 2014). Nestabilus energetikos tiekimas, susijęs su permainingu kainų svyravimu, su energiją gaminančių šalių netvarumu ar su įvairiais atsitiktiniais įvykiais, gali kelti rimtas socialines įtampas. Tiekimo pertrūkiai, staigūs kainų šuoliai gali vesti prie tam tikrų socialinių reikalavimų ar net konfliktų (European Commission 2001), o neaiški ENSA politika gali neigiamai paveikti socialinio teisingumo suvokimą visuomenėje (Sovacool et al. 2014) ir visuomenės sanglaudos būklę (Genys, Krikštolaitis 2015). Netolygus energetinių resursų pasiskirstymas geografinėje erdvėje formuoja selektyvų ENSA suvokimą ir energetikos politiką, verčia valstybes nuolat rūpintis saugiu energetinių išteklių tiekimu (Gaidžiūnaitė 2009; *Europos...* 2014; *European...* 2014; *In-depth...* 2014). Svarbiausias ENSA tikslas – užtikrinti patikimą energijos išteklių tiekimą prieinamomis kainomis, nekenkiant svarbiausioms nacionalinėms vertybėms ir tikslams (Yergin 1988: 111; IEA 2007: 12;

Abdo 2011; EC 2000)¹. Vėliau D. Yerginas (2006) patikslino, kad kiekvienos valstybės ENSA samprata įgyja skirtingą reikšmę, nes priklauso nuo valstybių padėties energetikos tiekimo sistemos grandinėje ir akcentuoja būtent jai svarbius energetikos kainą lemiančius veiksnius. Nepaisant to, kad ENSA priklauso nuo kiekvienos šalies objektyvių energetikos sistemą veikiančių veiksnių konsteliacijos, ENSA pirmiausia yra subjektyvaus suvokimo ir pasirinkimo išdava, kuri, savo ruožtu, priklauso nuo socialinių veikėjų laikysenos socialiniame ENSA lauke, nuo jų turimos informacijos, nuo vertybinių prioritetų ir t. t. Straipsnio tikslas – išsiaiškinti, kaip visuomenės ir jos socialinių grupių teikiamas pirmumas ENSA veiksniams yra susijęs su jų nuomone apie turimą ENSA informaciją. Straipsnyje remiamasi racionalaus pasirinkimo teorija (toliau – RPT), kuri leidžia analitiškai susieti sociodemografinius ir motyvacinus asmenų pasirinkimo veiksnius arba prioritetus. RPT ypač svarbi veikėjo informacija, lemianti racionalaus veikėjo suvokimo ir pasirinkimo logiką, todėl ji teikia galimybę analitiškai modeliuoti su ENSA susijusių veiksnių selektyvų suvokimą.

METODOLOGIJA

Straipsnyje panaudoti Lietuvos gyventojų reprezentatyvios apklausos (2013 m. gegužės–birželio mėn.), kurią atliko viešosios nuomonės tyrimo kompanija „Vilmorus“, duomenys. Respondentų skaičius: N = 2 002; apklausta 18 m. ir vyresni Lietuvos gyventojai. Apklausos būdas: anketavimas respondentų namuose naudojant iš anksto parengtus klausimynus. Atrankos metodas: daugiapakopė, tikimybinė atranka. Respondentų atranka parengta taip, kad kiekvienas Lietuvos gyventojas turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas. Rezultatai atspindi visos Lietuvos gyventojų nuomonę bei pasiskirstymą pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą, išsimokslinimą, perkamąją galią. Apklausos rezultatų paklaida – iki 3 % (tikimybė – ne mažesnė nei 97 %).

ENERGETINIO SAUGUMO SAMPRATA RACIONALIAUS PASIRINKIMO POŽIŪRIU

Socialinių mokslų atstovai nemažai prisidėjo prie ENSA sampratos išplėtojimo nuo siauro kiekvienos valstybės intereso užsitikrinti energijos tiekimą iki šiandien vis labiau pastebimo ir diferencijuoto visuomenės ENSA intereso (Cherp, Jewel 2011; Sovacool, Mukherjee 2011; Winzer 2012; Sovacool et al. 2012; Sovacool 2014). Lietuvos ENSA problemiškas kyla ne tik dėl energetikos infrastruktūros sąsajų su Rusija, ne tik dėl Rusijos interesų Baltijos regione, bet ir dėl nevienareikšmio visuomenės požiūrio į Rusijos vykdomą politiką: dalis gyventojų tebejučia jai simpatijas, dalis nebejučia, bet nori pigių energijos išteklių, dalis supranta ENSA svarbą, tačiau nepalaiko šio siekimo asmeninėmis pastangomis, ir tik nedidelė dalis supranta, palaiko ir linkę asmeniškai prisidėti prie ENSA užtikrinimo (Leonavičius, Genys, Krikštolaitis 2015). Rizika susijusi su tuo, ką žmonės stebi tikrovėje ir patiria, todėl sociologija tyrinėja nepageidaujimą įvykių suvokimą, priklausantį nuo socialinių veiksnių (socialinių veikėjų elgesio ir sistemų pasekmių visuma), ir tam tikru būdu yra *socialiai konstruojama* (Scott 2005).

¹ Svarbu pažymėti, kad Europos komisijos dokumentuose teigiama, jog energetikos saugumas nereiškia energetikos savarankiškumo maksimizavimo ar energetikos priklausomybės minimizavimo, bet siūloma siekti mažinti tas rizikas, kurios susijusios su energetikos priklausomybe. Apibendrintaiariant, energetinio saugumo tikslas pirmiausiai turėtų būti siejamas su įvairių energetikos tiekimo ir gavybos šaltinių pusiausvyra bei diversifikacija, galinčių realiausiai užtikrinti prieinamą energijos kainą, neatsisakant svarbiausių nacionalinių vertybių ir tikslų (EC 2000).

Socialinis pasaulis pilnas daugybės apsisprendimo situacijų, kurių kiekviena reikalauja tam tikrų būsimų veiksmų pasirinkimo formulavimo ir tam tikros rūšies algoritmų, kad būtų galima pasirinkti tarp alternatyvų. RPT numato, kad individai išpildo tris tam tikrus sprendimų reikalavimus: *pasirinkimo formulavimas, pasekmių įvertinimas ir labiausiai naudingo pasirinkimo priėmimas*. Ši seka leidžia apibūdinti individualią ir kolektyvinę strategiją, optimizuoti tam tikrą naudą. Individo požiūriu, racionalu yra tai, kas optimizuoja jo pasirinkimo naudą. Racionalus sprendimas susijęs su jo suskaidymu į segmentus, pradedant paprasta veiksmo alternatyvų struktūra, turima informacija ir prioritetais. Tokia struktūra suteikia formalų modelį alternatyvių pasirinkimų pasekmių kiekybiniam įvertinimui jų svarbumo požiūriu. Panašiai, tik detaliau, racionalų pasirinkimą formuluoja J. Elsteris. Anot mokslininko (2000: 17), „veiklą paprasčiausiai paaiškinti būtų galima žiūrint į ją kaip į galutinį dviejų nuoseklių filtruojamųjų operacijų rezultatą“. Racionalus veikėjas pradeda nuo neribotos virtualių pasirinkimų erdvės, kurią apriboja veikėjo galimybės arba asmens materialiniai ir socialiniai resursai. Toks pirmojo etapo atsijojimas, arba filtras, palieka tik galimus pasirinkimus. Antrasis filtras susijęs su veikėjo pirmenybėmis ir vertybėmis, kurios atmeta visa tai, kas veikėjui yra nesvarbu, ir palieka tai, ko jis siekia ir ko trokšta (Elster 2000; Norkus 2005).

Rizikos arba netikrumo situacijoje racionalus elgesys paprasčiausia forma gali būti apibūdintas kaip *subjektyviai tikėtinos naudos* teorija², todėl šiuo atveju svarbus veikėjo informuotumas. Toks aiškinimas naudingas tik tuo atveju, jei individas riziką suvokia kaip pasirinkimo pasekmių optimizacijos problemą, o pasirinkimo sąlygos atitinka racionalaus pasirinkimo teorijos prielaidas. Teigiama, kad jei rizikingas elgesys remiasi socialinio solidarumo su kitais prielaida ir yra motyvuotas grupės nurodymų, racionalaus pasirinkimo teorijos taikymas tampa problematiškas, nes pradeda veikti ne tik naudos, bet ir kiti veiksniai. Jei socialinis tyrimas domisi kolektyviniu rizikos elgesiu, teorijos, paremtos RPT, yra mažiau įtikinamos. Jos gali pasitarnauti tik kaip priemonė atriboti individus nuo politinių veiksmų ar apriboti laisvę, nes, tokios perspektyvos požiūriu, individų veiksmai gali atrodyti kaip „iracionalūs“ arba kaip kitokio racionalumo veiksmai. RPT suponuoja nekintantį pirmumą ir žinias apie padarinius, tarsi jie būtų šalia ar aukščiau individų siekių (tarsi būtų objektyvūs). Taigi egzistuoja prielaida, kad individualių veiksmų suma gali formuoti pusiausvyrą. Vis dėlto empiriniai duomenys tokių prielaidų nepatvirtina, todėl racionalaus pasirinkimo perspektyva geriausiai tinka ekonominio elgesio rizikos supratimui (Norkus 2005; Renn 2008). Vis dėlto tai nepaneigia, kad socialinio veikėjo pasirinkimas gali būti apibrėžiamas ne tik naudos, bet ir kitų vertybių požiūriu (Elster 2000).

Analizuojant įvairias ENSA nuomones racionalaus pasirinkimo teorijos perspektyva, visų pirma reikėtų tirti energetines grėsmes vartotojų suvokiamos naudos atžvilgiu. Pavyzdžiui, koku kuru varomą automobilį pirkti, kad reikėtų mažiau mokėti už kasdieninę kelionę į darbą, ar pritarti namo renovacijai, kad reikėtų mažiau mokėti už šildymą ir t. t. Šiuo atveju susiduriame su maksimizuojančių naudą alternatyvų pasirinkimu. Kita vertus, tas pats D. Yergino apibrėžimas (1988: 111) teigia, kad priimtinos energetikos kainos turėtų neprieštarauti svarbiausioms nacionalinėms vertybėms ir tikslams. Lietuvos ENSA, kuris yra susijęs

² Rizikos situacijoje veikėjas žino tik sąlygų, nuo kurių priklauso jo pasirinkimo rezultatai, lyginamąsias tikimybes arba vadovaujasi savo subjektyviomis nuomonėmis apie jas. Veikėjas šiuo atveju renkasi tam tikras tikėtinas situacijas, kurių kiekvieną sudaro tam tikro pasirinkimo rezultatai. Rizikuojantis veikėjas gali nuosekliai prisitaikyti prie situacijos pokyčių, jeigu jo pirmenybės yra išsamios, tranzityvios, stiprėja didėjant tikimybei, o jo tikimybiniai lūkesčiai nepažeidžia matematinės tikimybių teorijos aksiomų ir yra racionalaus mokymosi iš patirties produktas (Norkus 2005: 302–303).

su energetikos tiekimo iš Rusijos netikrumu, neišvengiamai yra politizuojamas, kai vartotojui tenka rinktis tarp naudos ir nacionalinių vertybių. Veikėjas renkasi tarp to, kas tiesiogiai būtų jam naudinga, ir to, kas tiesiogiai nenaudinga, bet artima jo vertybėms. Kas šiuo atveju yra racionalu – pritarti mažesnėms energetikos kainoms ir nesistengti dėl energetinio savarankiškumo, kuris reikalauja investicijų ir kelia energetikos kainas, ar labiau rūpintis energetiniu savarankiškumu? Kadangi energetinis savarankiškumas visų pirma susijęs su energijos tiekimu iš Rusijos ir jos politiniais interesais šiame regione, toks pasirinkimas įgyja papildomų, su politiniu atspalviu, patriotiškumu ar lojalumu, susijusių motyvų.

NEINFORMUOTO RACIONALIAUS VEIKĖJO PASIRINKIMO VEIKSNIAI

Analizuodami Lietuvos gyventojų ENSA suvokimą matome, kad gyventojai dažniau yra pragmatiški ir pabrėžia energetinių resursų kainą (Leonavičius, Genys 2016). Kita vertus, politinis energijos tiekimo kontekstas vartotojus verčia svarstyti, kokią materialinę našta jie gali priiimti vardan didesnio Lietuvos energetinio savarankiškumo, kuris tiesiogiai susijęs su politiniu savarankiškumu ar net nepriklausomybe. Tikėtina, kad įvairios socialinės grupės (pvz., pajamų, amžiaus, lyties) skirtingai traktuos energetikos rizikas ir grėsmes, susijusias su Rusijos vaidmeniu. Pasiūlę respondentams pasirinkti tarpusavyje prieštaraujančius teiginius apie energetikos politiką, galime išsiaiškinti dažnesnį pasirinkimų pirmumą.

Pirmaisiai aptarsime Lietuvos gyventojų ir atskirų socialinių kategorijų nuomonę ir jų turimos informacijos duomenis apie energetikos problemas ir įvairius energetikos politikos elementus, nes socialinio veikėjo informuotumas yra susijęs su optimizuojančiu racionali pasirinkimu. Respondentai pripažino, kad nėra gerai informuoti apie daugelį ENSA veiksmų – atominę energetiką, skalūnines dujas, atsinaujinančios energetikos privalumus ir trūkumus ir t. t. Tik 18,5 % gyventojų *visiškai sutinka* ir *sutinka*, kad yra labai gerai informuoti apie energetikos problemas, likusieji *nesutinka* arba *nežino* (1 lentelė). 57,7 % – *nesutinka* ir

1 lentelė. Lietuvos gyventojų turima informacija apie energetinio saugumo veiksmus (%)

	Esu labai gerai informuotas apie energetikos problemas	Manau, kad žiniasklaida energetikos aktualijas atspindi išsamiai	Žinau atominės energetikos privalumus ir trūkumus	Žinau atsinaujinančios energetikos privalumus ir trūkumus	Žinau suskystintų gamtinių dujų terminalo privalumus ir trūkumus	Žinau skalūninių dujų gavybos privalumus ir trūkumus	Man užtenka informacijos apie kaimyninėse šalyse statomų AE galimą riziką ir naudą	Žinau daugiabučių namų renovacijos privalumus ir trūkumus
V / nesutinku ³	15,8	10,4	13,2	12,1	12,1	14,7	14,2	8,0
Nesutinku	52,9	47,3	40,9	41,5	43,9	45,0	44,5	27,3
Sutinku	17,1	24,5	26,9	26,6	23,7	20,7	23,3	42,5
V / sutinku	1,4	1,6	3,9	4,8	4,0	3,5	2,8	9,4
N / N	12,8	16,2	15,1	15,0	16,2	16,1	15,2	12,8

³ V / nesutinku ir V / sutinku – reiškia visiškai nesutinku ir visiškai sutinku; N / N – nežino arba neatsakė.

visiškai nesutinka, kad žiniasklaida išsamiai atspindi energetikos aktualijas, nors apklausos duomenys rodo, kad žiniasklaida išlieka svarbiausiu informacijos šaltiniu apie energetikos problemas (radijas, televizija – 70,2 %; elektroninė ir popierinė spauda – 58,5 %).

Tik apie daugiabučių namų renovacijos privalumus ir trūkumus gyventojai prisipažįsta turintys daugiau informacijos – 51,6 % (1 lentelė). Vyrai statistiškai reikšmingai teigia, kad turi daugiau informacijos nei moterys, jie taip pat statistiškai reikšmingai dažniau nurodo, kad žino atominės energetikos bei atsinaujinančios energetikos privalumus ir trūkumus, nors ryšys tarp kintamųjų nėra stiprus (2 lentelė).

2 lentelė. Lietuvos gyventojų turima informacija apie energetinio saugumo veiksnius (pagal lytį, %)

	Esu labai gerai informuotas apie energetikos problemas		Žinau atominės energetikos privalumus ir trūkumus		Žinau atsinaujinančios energetikos privalumus ir trūkumus	
	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai
	Cramer's V = 0,122; P = 0,000		Cramer's V = 0,147; P = 0,000		Cramer's V = 0,147; P = 0,000	
V / nesutinku	57,6	42,4	59,8	40,2	59,5	40,5
Nesutinku	54,5	45,5	55,3	44,7	55,9	44,1
Sutinku	40,9	59,1	45,4	54,6	44,5	55,5
V / sutinku	28,6	71,4	25,6	74,4	30,2	69,8
N / N	52,1	46,9	55,8	44,2	56,5	43,5

Pagal respondentų amžių statistiškai reikšmingo skirtumo nėra, nors vidutinio amžiaus gyventojai (ypač 27–35 metų) dažniau nesutinka, kad yra labai gerai informuoti apie energetikos problemas. Išsilavinimas turi statistiškai reikšmingos įtakos gyventojų nuomonei apie jų informuotumą. Žemesnio išsilavinimo gyventojai, dažniau *nesutinka* su tuo, kad turi informacijos apie energetikos problemas. Nežinančiųjų buvo keturis kartus daugiau tarp mažiau išsilavinusių respondentų (3 lentelė).

3 lentelė. Esu labai gerai informuotas apie energetikos problemas (pagal išsilavinimą, %)

	Pradinis / nepilnas vidurinis	Vidurinis	Profesinis	Aukštesnysis	Nebaigtas aukštasis	Aukštasis
V / nesutinku	20,9	17,0	16,9	18,5	13,3	9,7
Nesutinku	41,8	51,5	60,0	54,6	54,1	54,1
Sutinku	8,0	16,1	11,8	14,9	22,4	25,7
V / sutinku	1,3	1,4	,5	,4	3,1	2,6
N / N	28,0	14,1	10,8	11,6	7,1	7,9

Cramer's V = 0,130; P = 0,000.

Gyventojai, gaunantys didesnes pajamas, statistiškai reikšmingai dažniau sutiko, kad yra gerai informuoti apie energetikos problemas (4 lentelė).

4 lentelė. Esu labai gerai informuotas apie energetikos problemas (pagal pajamas, %)

	Iki 86,89 €	87,18– 173,77 €	174,06– 260,66 €	260,95– 347,54 €	347,83– 434,43 €	434,72– 521,32 €	521,61– 608,20 €	608,49– 793,24 €	794 € ir daugiau
V / nesutinku	21,7	13,9	19,0	14,1	14,4	10,5	9,8	12,5	6,1
Nesutinku	59,8	53,9	50,4	55,9	52,0	52,6	43,1	12,5	42,4
Sutinku	12,0	12,1	15,7	20,0	22,4	21,1	37,3	62,5	30,3
V / sutinku	,0	1,8	,5	1,6	4,0	,0	2,0	,0	6,1
N / N	6,5	18,2	14,4	8,4	7,2	15,8	7,8	12,5	15,2

Cramer's V = 0,117; P = 0,000.

Didesniuose miestuose statistiškai reikšmingai dažniau respondentai sutiko, kad yra labai gerai informuoti apie energetikos problemas (5 lentelė).

5 lentelė. Esu labai gerai informuotas apie energetikos problemas (pagal gyvenamąją vietą, %)

	Didieji miestai	Rajonų centrai	Miesteliai	Kaimo gyvenvietės ir vienkiemiai
V / nesutinku	12,2	22,3	15,6	14,2
Nesutinku	55,4	51,1	51,6	51,5
Sutinku	19,6	19,0	15,6	11,7
V / sutinku	2,6	,3	1,6	,7
N / N	10,1	7,3	15,6	21,8

Cramer's V = 0,134; P = 0,000.

Modeliuodami racionalaus veikėjo pasirinkimą iš energijos išteklių tiekimo prieinamomis kainomis ir svarbiausių nacionalinių vertybių bei tikslų, kuriems gyventojai teikia pirmumą (Yergin 1988: 111), matome, kad apklaustasis yra menkai informuotas. Kita vertus, didesnių pajamų, miestų, aukštesnio išsilavinimo respondentai teigia, kad turi daugiau informacijos. Pagal *racionalaus pasirinkimo teoriją*, jei veikėjas yra netikrumo būsenos, jo elgesys gali būti apibūdinamas *subjektyviai tikėtina nauda* (Norkus 2005). Veikėjas, veikiantis netikrumo arba rizikos sąlygomis, jau negali rinktis iš veiksmų pagal jų padarinių naudą, kaip tai būna priimant sprendimus tikrumo situacijoje. Jeigu esama pasirinkimo netikrumo arba rizikos, vadinasi, yra aiškiai nežinomos aplinkybės, nuo kurių priklauso pasirenkamų veiksmų padariniai. Šioms aplinkybėms galima priskirti tik tam tikrą tikimybę (Norkus 2003). Tačiau šiuo atveju nekalbama apie optimaliausias naudos alternatyvas, bet apie pasirinkimą tarp naudos ir respondentams svarbių nacionalinių vertybių, susijusių su energetinio saugumo grėsmėmis. Koks bus tikėtinas neinformuoto bei netikrumo būsenoje esančio veikėjo pasirinkimas energetinio saugumo grėsmių atveju? Kam jis teiks pirmumą?

RACIONALŪS ENERGETINIO SAUGUMO SUVOKIMO TIPAI

Analizuodami ENSA suvokimą RPT požiūriu, sugretinome keletą dichotomiškų teiginių, siekdami nustatyti apklaustųjų pasirinkimų pirmumą ir sumodeliuoti atitinkamus tipus, pavyzdžiui, *Valstybė turi labiau rūpintis pigia energetinių išteklių kaina nei energetiniu savarankiškumu* ir *Valstybė turi labiau rūpintis energetiniu savarankiškumu nepaisant tam reikalingų didesnių finansinių investicijų*. Energetinis šalies savarankiškumas reikalauja papildomų (neretai didelių) investicijų, kurios tampa papildoma našta vartotojams, todėl antrasis teiginys kontrastuoja su vartotojų noru turėti pigius energetinius išteklius.

Atsakymai parodė, kad 68,7 % respondentų pirmumą teikė pigioms energetinių išteklių kainoms, o 30,8 % – šalies energetiniam savarankiškumui nepaisant tam reikalingų didesnių

finansinių investicijų ir didėjančios finansinės naštos vartotojams. Pastaruosius, naudos optimizavimo atžvilgiu, būtų galima laikyti neracionaliais arba kitokio racionalumo veikėjais. Detaliau žiūrėjant minėtą pirmumą pagal įvairius sociodemografinius rodiklius, ryškėja tam tikri skirtumai⁴. Jaunesni (iki 35 metų) ir vyriausi (66 metų ir vyresni) respondentai statistiškai reikšmingai dažniau pirmumą teikė *energetiniam savarankiškumui*. Tuo tarpu vidutinės brandos respondentai (35–65 metų) dažniau statistiškai reikšmingai pirmumą teikė *energetinių išteklių kainai* (8 lentelė). Didesnė iki 35 metų kartos dalis buvo socializuota jau Nepriklausomoje Lietuvoje, o didesnė vyresnės nei 66 metų kartos dalis socializuoti dar tarpukario Nepriklausomoje Lietuvoje. Galima daryti prielaidą, kad vyriausiajai, ir ypač jaunajai, kartoms pirmumo pasirinkimui įtakos turi su valstybės nepriklausomybe susijusi socializacija. Vidurinėsios brandos karta (kurios atstovai išimtinai buvo socializuoti sovietinėje Lietuvoje) yra labiau pragmatiška (7 lentelė).

7 lentelė. Kuriam iš šių teiginių jūs pritariate (pagal amžiaus grupes, %)?

	Nuo 18 iki 26	Nuo 27 iki 35	Nuo 36 iki 45	Nuo 46 iki 65	66 ir daugiau
Valstybė turi labiau rūpintis pigia energetinių išteklių kaina nei energetiniu savarankiškumu	62,2	62,3	73,4	72,8	66,5
Valstybė turi labiau rūpintis energetiniu savarankiškumu nepaisant tam reikalingų didesnių finansinių investicijų	37,5	37,7	25,7	27,0	32,4
Nežino / neatsakė	0,4	0	0,9	0,1	1,0

Cramer's V = 0,082; P = 0,001.

Didesnes pajamas gaunantys respondentai dažniau statistiškai reikšmingai pirmumą teikia *energetiniam savarankiškumui*, o mažesnių pajamų grupės dažniau *pigiai energetinių išteklių kainai*. Priklausomybė tarp didesnių pajamų ir pritarimo energetiniam savarankiškumui statistiškai yra reikšminga ir gana logiška (8 lentelė).

8 lentelė. Kuriam iš šių teiginių jūs pritariate (pagal pajamų grupes, %)?

	Iki 86,89 €	87,18–173,77 €	174,06–260,66 €	260,95–347,54 €	347,83–434,43 €	434,72–521,32 €	521,61–608,20 €	608,49–793,24 €	794 € ir daugiau
Valstybė turi labiau rūpintis pigia energetinių išteklių kaina nei energetiniu savarankiškumu	76,1	73,5	72,3	68,1	59,2	57,9	49,0	50,0	45,5
Valstybė turi labiau rūpintis energetiniu savarankiškumu nepaisant tam reikalingų didesnių finansinių investicijų	23,9	26,1	27,4	31,4	40,8	42,1	49,0	50,0	54,5
Nežino / neatsakė	0	0,4	0,3	0,5	0	0	2,0	0	0%

Cramer's V = 0,106; p = 0,001.

⁴ Pagal lytį tokių statistiškai reikšmingų skirtumų nėra. Su amžiumi, pajamomis, gyvenamąja vietoje pasirinkimų pirmenybių ryšys reikšmingas, bet nestiprus.

Didžiųjų miestų respondentai statistiškai reikšmingai dažniau (37,4 %) nei mažesnių Lietuvos miestų (28,5 %) ir miestelių (29,7 %) respondentai pirmumą teikė *energetiniam savarankiškumui* (9 lentelė).

9 lentelė. Kuriam iš šių teiginių jūs pritariate (pagal gyvenamąją vietą, %)?

	Didieji miestai	Rajonų centrai	Miesteliai	Kaimo gyvenvietės ir vienkiemiai
Valstybė turi labiau rūpintis pigia energetinių išteklių kaina nei energetiniu savarankiškumu	61,8	71,3	70,3	75,7
Valstybė turi labiau rūpintis energetiniu savarankiškumu nepaisant tam reikalingų didesnių finansinių investicijų	37,4	28,5	29,7	24,0
Nežino / neatsakė	0,9	0,2	0,0	0,4

Cramer's V = 0,093; P = 0,000.

Aukštesnio išsilavinimo respondentai statistiškai reikšmingai dažniau pirmumą teikė *energetiniam savarankiškumui*. Ypač išsiskiria respondentai su nebaigtu aukštuoju (10 lentelė).

10 lentelė. Kuriam iš šių teiginių jūs pritariate (pagal išsilavinimą, %)?

	Pradinis / nepilnas vidurinis	Vidurinis	Profesinis	Aukštesnysis	Nebaigtas aukštasis	Aukštasis
Valstybė turi labiau rūpintis pigia energetinių išteklių kaina nei energetiniu savarankiškumu	71,1	70,5	77,4	73,8	52,0	60,6
Valstybė turi labiau rūpintis energetiniu savarankiškumu nepaisant tam reikalingų didesnių finansinių investicijų	28,0	28,8	22,1	25,6	48,0	39,2
Nežino / neatsakė	0,9	0,7	0,5	0,6	0	0,2

Cramer's V = 0,116; p = 0,000.

APIBENDRINIMAS

Duomenys parodė, kad dviejų dichotominių teiginių – energetinių resursų kainos ir energetinio savarankiškumo – atžvilgiu galima išskirti du Lietuvos gyventojų ENSA suvokimo racionalumo tipus. Apie 1/3 respondentų pirmumą teikė Lietuvos energetinio savarankiškumo didinimui, o apie 2/3 respondentų – pigiems energetiniams ištekliams. Pirmas racionalusis tipas, kuris ENSA sieja su energetiniu savarankiškumu, dažniau išsiskiria aukštesniu išsilavinimu, didesnėmis pajamomis, dažniau gyvena didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir yra jaunesni (iki 35 metų) arba ypač vyresni (per 66 metus). Abi pastarosios kartos buvo socializuotos Nepriklausomos Lietuvos sąlygomis: jaunesnioji – dabartinėje Nepriklausomoje Lietuvoje, o didelė vyriausiosios kartos dalis – prieškarinio Lietuvoje. Galima teigti, kad aukštesnio išsilavinimo,

didesnių pajamų, dažniau gyvenančių didžiuosiuose Lietuvos miestuose respondentai materialiai jaučiasi saugesni, todėl teikiant pasirinkimų pirmumą jiems svarbi ne tik nauda, bet ir kitos vertybės, susijusios su tapatybe (siejama su nepriklausoma ir saugesne valstybe) bei saviraiška (siejama su aktyvesne veikla siekiant ENSA). Aukštesnio išsilavinimo, didesnių pajamų, didelių miestų respondentai dažniau pripažino, kad yra labai gerai informuoti apie energetikos problemas. Antras ENSA suvokimo racionalusis apklaustųjų tipas dažniau pirmumą teikia kainai ir artimesnis naudą optimizuojančiam veikėjui. Toks pirmumas labiau būdinga žemesnio išsilavinimo, mažesnių pajamų, miestelių ir kaimo gyventojams, vidutinės brandos (36–65 metai) atstovams, kurie buvo socializuoti sovietmečiu.

Darytina prielaida, kad esant energetinio saugumo netikrumo būklei, kuri kyla dėl informacijos stokos, naudą optimizuojantis racionalusis respondentų tipas išvelgia mažesnes energetinio saugumo grėsmes. Veikiausiai, šiam tipui materialinis saugumas yra labiau svarbus nei energetinis savarankiškumas. Pasirinkimų pirmumo atžvilgiu jis silpniau tapatinasi su politinėmis bei kultūrinėmis vertybėmis ir dažniau pripažįsta nesąs labai gerai informuotas apie energetikos problemas. Tuo tarpu energetiniam savarankiškumui teikiantis pirmumą racionalusis apklaustųjų tipas suvokia didesnę ENSA grėsmę arba riziką, o kartu ir grėsmę politiniam savarankiškumui.

IŠVADOS

1. Pagal pasirinkimų pirmumą energetinių resursų kainai ir energetiniam savarankiškumui galima išskirti du Lietuvos gyventojų ENSA suvokimo apklaustųjų tipus. Apie 1/3 respondentų pirmumą teikė Lietuvos energetinio savarankiškumo didinimui, o apie 2/3 respondentų – pigiems energetiniams ištekliams.

2. ENSA respondentų tipui, kuris pirmumą teikia energetiniam savarankiškumui, dažniau priklauso aukštesnio išsilavinimo, gaunantys didesnes pajamas, dažniau gyvenantys didžiuosiuose Lietuvos miestuose, jaunesni (iki 35 metų) arba vyresni (per 66 metus) gyventojai.

3. ENSA respondentų tipui, kuris pirmumą teikia energetinių resursų kainai, dažniau priklauso žemesnio išsilavinimo, disponuojantys mažesnėmis pajamomis, mažesnių miestelių, kaimo ir vidurinės kartos (36–65 metai) gyventojai.

4. Tipui, kuris prioritetą teikia energetiniam savarankiškumui, priklauso kartos, kurių jaunystės laikotarpis praėjo Nepriklausomoje Lietuvoje (iki 35 ir per 66 metus), o apklaustųjų tipui, kuriam svarbiausia energetinių resursų kaina, dažniausiai priklauso amžiaus grupė, kuri ilgesnį gyvenimo tarpinį praleido sovietmečiu (36–65 metai).

Gauta 2016 06 13
Priimta 2016 11 10

Literatūra

1. Abdo, H. 2011. "UK Energy Security: Challenges, Threats and Solutions", *Energy Science and Technology* 1(2): 38–53.
2. Cherp, A.; Jewel, J. 2011. "The Three Perspectives on Energy Security: Intellectual History, Disciplinary Roots and the Potential for Integration", *Current Opinion in Environmental Sustainability* 3(4): 202–212.
3. EC. 2000. *Green Paper: Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply*. Brussels: European Commission.
4. Elster, J. 2000 (angl. 1996). *Socialinių mokslų elementai*. Vilnius: Vaga.
5. *Europos energetinio saugumo strategija*. 2014. COM(2014) 330 final. Komisijos komunikatas Europos parlamentui ir tarybai. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1407855611566>
6. *European Energy Security Strategy*. 2014. COM(2014) 330 final. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Brussels. Available from: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52014DC0330&qid=1407855611566>

7. Gaidžiūnaitė, L. 2009. *Energetinis saugumas ir NATO vaidmuo Baltijos šalyse*: magistro baigiamasis darbas. Kaunas: VDU.
8. IEA. 2007. *Energy Security and Climate Policy: Assessing Interactions*. Paris: OECD/IEA.
9. *In-depth Study of European Energy Security*. 2014. Accompanying the document Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: European Energy Security Strategy. This document corrects document SWD(2014)330 final/2 of 16.06.2014. Concerns technical and typographical corrections. Commission Staff Working Document [COM(2014) 330 final]. Brussels. Available from: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/20140528_energy_security_study.pdf
10. Yergin, D. 1988. "Energy Security in the 1990s", *Foreign Affairs* 67(1): 111.
11. Yergin, D. 2006. "Ensuring Energy Security", *Foreign Affairs* 85(2): 69–82.
12. Leonavičius, V.; Genys, D.; Krikštolaitis, R. 2015. "Public Perception of Energy Security in Lithuania", *Journal of Security and Sustainability Issues* 4(4): 311–322. DOI: [http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.4.4\(1\)](http://dx.doi.org/10.9770/jssi.2015.4.4(1)).
13. Leonavičius, V.; Genys, D. 2016. „Lietuvos visuomenės politiniai prioritetai ir energetinis saugumas“, iš Augutis, J.; Krištolaitis, R.; Leonavičius, V.; Pečiulytė, S.; Genys, D.; Česnakas, G.; Martišauskas, L.; Juozaitis, J. (sud.). *Lietuvos energetinis saugumas. Metinė apžvalga. 2014–2015*. Kaunas: VDU, 12–18.
14. Norkus, Z. 2005. „Racionalaus pasirinkimo teorija“, iš Leonavičius, V.; Norkus, Z.; Tereškinas, A. (sud.). *Sociologijos teorijos*. Kaunas: VDU.
15. Renn, O. 2008. *Risk Governance: Coping with Uncertainty in Complex World*. London: Earthscan.
16. Scott, A. 2005. "Risk Society or Angst Society? Two Views of Risk, Consciousness and Community", in *The Risk Society and Beyond*, ed. B. Adam. London: Sage Publications, 33–46.
17. Sovacool, B. K.; Mukherjee, I. 2011. "Conceptualizing and Measuring Energy Security: A Synthesized Approach", *Energy* 36: 5343–5355.
18. Sovacool, B. K.; Valentine, S. V.; Bambawale, M. J.; Brown, A. M.; de Fatima Cardoso, T.; Nurbek, S.; Suleimenova, G.; Li, J.; Xu, Y.; Jain, A.; Alhajji, A. F.; Zubiri, A. 2012. "Exploring Propositions about Perceptions of Energy Security: An International Survey", *Environmental Science & Policy* 16(0): 44–64.
19. Sovacool, B. K. 2014. "What are We Doing Here? Analyzing Fifteen Years Energy Scholarship and Proposing a Social Science Research Agenda", *Energy Research and Social Science* 1: 1–29.
20. Sovacool, B. K.; Sidortsov, R. V.; Jones, B. R. 2014. *Energy Security, Equality and Justice*. London, New York: Routledge.
21. Stirling, A. 2014. "Transforming Power: Social Science and the Politics of Energy Choices", *Energy Research and Social Science* 1: 83–95.
22. Winzer, C. 2012. "Conceptualizing Energy Security", *Energy Policy* 46: 36–48.

VYLIUS LEONAVIČIUS, DAINIUS GENYS

The perception of energy security: the types of uninformed rational actors

Summary

The rational choice theory in social sciences allows one to model socio-demographic as well as motivational factors of individuals' choices, and to link them with the social processes of the macro-level. Energy security can be interpreted in a sociological perspective as a consequence of the risk perception of a society, therefore, the rational choice theory helps to typologise a rational character in relation to the perception of energy security. The article, based on the empirical research (public poll, N = 2002), distinguishes and describes the types of energy security perception of an uninformed social actor and their relationship to various sociodemographic parameters (age, income, education, place of residence).

Keywords: energy security, rational choice, energy price, energy independence